

CITEVA MĂRTURII PRIVITOARE LA APĂRAREA PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC DOBROGEAN

IOAN OPRIS

Apărarea patrimoniului arheologic din Dobrogea devine posibilă abia din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, pină atunci comerțul cu antichități desfășurându-se neștiințherit iar marile așezări antice constituind obiectul indiferenței autorităților, cel mai curent ele fiind folosite drept cele mai comode cariere¹. Legea conservării și restaurării monumentelor publice și Legea pentru monumentele și obiectele antice (ambele dir 1892) reglementează situația și în această regiune a țării. Pe de altă parte, cercetările începute întâi de Gr. Tocilescu, continuate apoi de G. Murnu și intensificate fără precedent prin străduința lui V. Pârvan, au deschis un drum de afirmare națională, și chiar peste granițele țării, vestigiilor antice de excepție pe care le-am moștenit în Dobrogea. Toate acestea conduc, firesc, la crearea nu numai a unei opinii favorabile patrimoniului arheologic, dar și la nașterea instituției specializate — muzeul — pentru îndeplinirea acestui deziderat. Astfel, Muzeul constănțean își va alătura eforturile Comisiunii Monumentelor Istorice și Muzeului Național de Antichități, care au îndrumat, și finanțat prima, cercetările arheologice și lucrările de conservare a vestigiilor descoperite. Muzeul regional al Dobrogei va fi de altfel urmat, la scurtă vreme, de alte asemenea instituții înființate la Hirșova, Adamclisi, Histria, Ulmetum, Mangalia².

Iată câteva date care completează imaginea cunoscută a efortului — încă insuficient prezentat — presupus de salvarea și conservarea patrimoniului arheologic dobrogean. Valul lui Traian, complexă lucrare de strategie, a constituit de la Grigore Tocilescu³ un obiectiv căruia trebuia să i se asigure pe linie oficială integritatea. Faptul în sine era, de altfel, atunci ca și acum, dificil de realizat. Astfel, în 1914, Ministerul Agriculturii și Domeniilor anunța Comisiunea Monumentelor Istorice „că mai mulți locuitori au cerut să li se vindă de stat porțiunile din Valul lui Traian, cuprinse în loturile lor și vă rugăm să binevoiiți a ne comunica, dacă acest val trebuie să fie păstrat în proprietatea statului din cauza interesului istoric pe care îl reprezintă sau dacă el poate fi vindut”⁴. Același minister cerea, tot atunci, avizarea vinzării unor loturi agricole din raza satelor Ileanic și Sarachiol, aflate și acestea în situația de a conține monumente arheologice⁵. Ambele solicitări, în baza unui referat întocmit de Muzeul Național de Antichități, au fost respinse în ședința CMI de la 15 martie 1914. Dar protecția valului

¹ V. Pârvan, în BCMI, 1911, p. 191.

² Vezi, în ordine, G. Murnu, în BCMI, III, 1910; BCMI, V, 1913, p. 97, 201; Anuarul CMI, 1914, p. 37; BCMI, 1940, p. 23—24; V. Brătulescu, *Cetatea Hirșova în legătură cu Dobrogea și cu fînturile înconjurătoare*; Anuarul CMI, 1943, p. 179—180 (pentru Hirșova), p. 97—100 (pentru Mangalia); A. Rădulescu, în Pontice, 1, 1968, p. 29—36; idem, *Vasile Canarache (6.II.1986 — 4.VIII.1969)*, în Pontice, 2, p. 435—437.

³ În 1908 CMI adresase savantului rugămintea de a pregăti textul unei circulare referitor la mijloacele de conservare a Valului lui Traian, cf. BCMI, 3, 1908, p. 133.

⁴ Adresa MAD, Direcția Dobrogei, nr. 98758, 10 XII 1914, în Arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice (abreviată Arh. CMI), Fond 5.12 Dos. Muz. Reg. Dobrogea.

rămâne și pe mai departe să intereseze ca o problemă de ocrotire sau chiar ca una de conștiință. O adresă semnată de I. Ionescu Sisești, directorul Institutului de cercetări agronomice al României, sesizează în 1936 că în zona stațiunii de la Traian „se găsește o parte din vechea construcție romană denumită «Valul lui Traian» care este, credem, monument istoric. Vă este cunoscut că în trecut s-au scos mereu materiale de construcție din acest «val», și pe alocurea se scoate și azi. În interesul apărării acestui monument național, vă rog să binevoiiți a recunoaște pe dl. ing. agr. Burlacu, șeful stațiunii noastre, ca custode onorific al porțiunii de val ce trece pe terenul nostru și a ne autoriza să împrejmuiască cu sirmă ghimpată o porțiune din acest val, pentru a-l feri de stricăciunea la care este expus din cauza ridicării materialului de construcții, din cauza pășunatului vitelor sau lucrărilor agricole ale terenului învecinat⁶. În același an, în urma unei vizite la fața locului, arh. Horia Teodoru informa Comisiunea, și aceasta la rindu-i, cerea intervenția Ministerului de Interne, despre distrugerile făcute de săteni la Garvân-Bisericuța⁷. Același lucru se întâmplă, în anul 1938, la Adamclisi, unde N. Iorga intervenea la primarul localității pentru a stopa exploatarea pietrei din cetate⁸. La fel, în anul următor, primăria Hirșovei era somată pentru a lua măsuri urgente în vederea opririi carierei de lingă cetate⁹.

O amenințare mai aparte pentru soarta monumentelor a apărut odată cu planurile de împădurire a unor vaste terenuri — în Dobrogea, Muntenia și Moldova — din anii 1933—1942. Cele mai amenințate dintre monumente se vede a fi fost valurile. Față de apărarea lor, învățatul german C. Uhling scria atașatului de presă român de la Berlin, la 27 martie 1932: „Aceste ruine din vechi respectabile timpuri vor fi în curind cu totul nimicite, dacă Comisiunea de conservare a monumentelor nu va ocroti măcar o parte din ele. Ca și valurile Dobrogei (subl. n.), unele bucăți de val din Transilvania și resturile rău păstrate de valuri din Oltenia și Muntenia¹⁰.

Subiectul respectiv ajunge din nou în atenția Comisiunii în urma adresei Direcției ameliorărilor și pădurilor administrate de stat, din Ministerul agriculturii și domeniilor, care la 6 iulie 1938 cerea aprobare pentru împădurirea unor întinse teritorii în zona Siret—Prut, situate pe Valul lui Traian, considerind că astfel „s-ar păstra neștirbit ceea ce strămoșii au înfăptuit în trecut¹¹. La o asemenea situație, căreia-i sesizează implicațiile. N. Iorga îl solicită pe I. Andrieșescu, membru al CMI, să-și spună părerea. Referatul acestuia afirmă că „cu nici un chip nu trebuie să se procedeze la împădurirea proiectată“, căci „Împăduririle, departe de a putea salva aceste vechi și impunătoare rămășițe din trecut, din contra le-ar condamna să rămie veșnic mute în ce privește informația arheologică și istorică cu care trebuie să îmbogățim fiecare regiune prin tot alte și alte cercetări, în cazul de față, în tot lungul acestor valuri (săpături, sondagii, profiluri, secțiuni etc.) ori pe unde se găsesc, și — precum se știe — există o serie întreagă de asemenea valuri în toate provinciile țării¹².

Insistind pe soarta acestor monumente complexe, I. Andrieșescu amintea că „în 1928/29, în calitate de director al Muzeului Național de Antichități, am întocmit harta arheologică a Țării, lucrare ce nu se mai făcuse, pe o scară mai mare, din timpul lui Gr. Tocilescu (și apoi a lui V. Pârvan, n.n.) și pentru valuri nu am avut nici un material deosebit, care, astfel, de acum înainte trebuie obținut prin cercetări și săpături, sector cu sector și regiune cu regiune, după un plan unitar. O secțiune specială, a cercetării sistematice a valurilor, se va înființa desigur — cindva — tocmai în acest scop, de auto-

⁵ *Ibidem*, nr. 98759, 10 XII 1914, idem.

⁶ Adresa nr. 1101, 4 VII 1936, *loc. cit.* Cu nr. 801 CMI (22 VII 1936) aprobă cu mulțumiri.

⁷ Ministerul de Interne comunica la CMI, cu adresa nr. 6973 A1, 1936, că a luat măsuri prin prefectura județului Tulcea, *loc. cit.*

⁸ Vezi telegrama CMI, nr. 240, 10 III 1938, *loc. cit.*

⁹ Adresa CMI, nr. 1896, 1939, *loc. cit.*

¹⁰ Citat după referat I. Andrieșescu, Breaza de sus, 8 VIII, 1938, în arh. CMI, Fond 5.40, Dos. Valurile.

¹¹ cf. adresa nr. 176012, 1938, *ibidem*.

ritatea căreia îi revine sau i se va încredința această datorie¹³. Concluzia raportului era tranșantă : „numai așa, acest monument veșnic „care sînt valurile, cum le-a numit Dimitrie Cantemir, va putea să ne spună tot ce știe din trecutul nostru. Numai după aceea, se va putea aviza la ce va trebui să se păstreze, sau să se dea împăduririi, propuse acum cu totul înainte de vreme. Valurile trebuiesc întii ocrotite, cercetate și din loc în loc să-pate, după toate regulile. Numai după aceea, se va putea hotări cu tot temeiul“¹⁴.

Pericolul distrugerii prin împădurire se prezenta în anul 1942 și pentru hinterlandul Histriei, prof. Scarlat Lambrino sesizînd Comisiunea asupra intenției Casei Pădurilor Statului care propunea — ca mijloc de luptă contra zonei de nisipuri sterile, dar și ca efect estetic — de a planta plopî canadieni pe 30 ha din așezarea civilă¹⁵. În scrisoarea sa din 10 august 1942, S. Lambrino anunța : „Pînă acum săpăturile practicate la Histria au avut ca obiect în special cetatea. Am săpat însă de asemeni și porțiuni din așezarea civilă și anume zidul de apărare care precede cetatea și care este iznezat cu turnuri și o poartă, precum și două movile în care au apărut bogate resturi antice și anume clădiri private, din care una împodobită cu mozaic. Deoarece terenul este plin de resturi antice, deosebit de importante, socot că nu se poate proceda la împădurirea lui, fiindcă în măsura posibilului eu voi proceda la săparea așezării civile, care prezintă o deosebită importanță arheologică și istorică, fiind unica așezare de acest fel care stă intactă la dispoziția arheologilor români“¹⁶.

Un alt caz, elocvent pentru relevanța sa, îl constituie cetatea Hirșovei unde, în 1945 și 1946, Gr. Florescu cerea o intervenție categorică a Comisiunii, altfel „Dacă va mai continua (cariera n.n.) se va întîmpla și la Hirșova ceea ce s-a întîmplat cu Isaccea (Noviodunum), Măcin (Arubium), și Topalu (Sacidava,?) unde n-a mai rămas nimic din cetățile antice, ba chiar și monumentele epigrafice și sculpturale etc. au fost distruse de teamă ca nu cumva, pe baza lor, să se oprească cariera“¹⁷.

Situația aceasta, amenințările continue la care erau supuse siturile arheologice, uneori reieșite din necunoaștere¹⁸, alteori din rea intenție, se remediază, în mare măsură, odată cu declararea lor ca monumente istorice¹⁹. Astfel, în anul 1945 sînt înscrise în lista monumentelor istorice cetățile Histria, Ulmetum, Adamclisi, Callatis²⁰, Hirșova,

¹² cf. Referat Andrieșescu. În sprijinul importanței valurilor în general, autorul aduce lucrările lui Ernst Fabricius, din Marea Enciclopedie asupra antichității (Pauly-Wissowa, Stuttgart, 1926), revista Der Obergermanische-raetische Limes des Römerrei Chs (Heidelberg), scoasă din 1894 sub redacția lui Felix Hettner, Oscar von Sarwey și Ernst Fabricius; revista Der römische Limes in Österreich (din 1900, Viena); pentru cazul nostru amintește studiile lui Carl Schuchhardt—Die römischen Grenzwälle in der Dobrujea; Wälle und Chausseen im Südlichen und östlichen Dacien — in Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus österreich-Ungarn, IX, 1885 și Die Sogentanen Traianswälle in der Dobrudscha, Abh. Pr. Akad. der Wiss. Berlin, 1918, Phil.-hist.kl.Mit.karte in 1 : 75000; Arpad Buday, in Dolgosadok (1912—1916), Milleker, V. Christescu (Cercetări la Săpata), Scarlat Panaitescu, *Valurile lui Traian din Basarabia*, Buc. 1926 și C. Uhling, Die Wälle in Bessarabien, besonders die sogentanen Traianswälle. Ein historisch-geograpischen Versuch. Sonderabdruck aus der Prähust. Zeitschrift. XIX, p. 185—249.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ cf. adresa CPS, nr. 30531, 1942. Fond 5.24, Dos. Histria.

¹⁶ vezi scrisoarea în Arh. CMI, Fond 5.24, Dos. Histria.

¹⁷ Scrisoare din 2 II 1946 către președintele CMI, Al. Lapedatu. Cu nr. 1599, 12 IX 1945 și 275, 1946 CMI intervenea la Hirșova pentru remedierea situației, arh. CMI, Fond 5.23, Dos. Hirșova.

¹⁸ În 1927, primăria Mangaliei cerea Comisiunii să desființeze „movilele“ din mijlocul orașului, care ocupau 2500 m² și împiedicau „sistemizarea“. Muzeul Național de Antichități avizează săpăturile arheologice, cu nr. 95, 2 XI, 1927, în Arh. CMI, Fond. Mangalia.

¹⁹ Prin decretul nr. 1384, 25 IV, 1945, in Monitorul Oficial, nr. 121, 31 V 1945.

Iglița-Troesmis, Dinogetia, Enisala, Măcin, Isaccea, Slava Rusă-(L)Ibida, Cernavodă, Drobeta și Celei. În 1949, la prima conferință pe țară a arheologilor, organizată după eliberare, prof. Radu Vulpe repunea din nou în atenția specialiștilor, dar mai ales în cea a organelor de decizie, conservarea valorilor, subliniind semnificația deosebită a acestor spectaculoase categorii de monumente²¹.

Urmind parcă — odată cu oamenii — un nou curs al istoriei, marile complexe arheologice dobrogene vor reveni din acești ani tot mai des în atenția generală, beneficiind de fonduri excepționale de cercetare și de restaurare, rezultatele obținute justificând, pe drept, valoarea lor fără de seamăn și în același timp fiind argumentele hotărâtoare ce obligă la continuitate în cercetarea, protejarea, conservarea și restaurarea lor.

QUELQUES TEMOIGNAGES CONCERNANT LA DEFENSE DU PATRIMOINE ARCHEOLOGIQUE

I. Oprîș

— *Résumé* —

L'auteur complète avec nouvelles données l'image connue de l'effort supposé de sauvetage et de conservation du patrimoine archéologique dobroudjois. On discute, tour à tour, à base de documents d'archive, la situation des vollums de Dobroudja, du territoire histrien, de la cité de Carsium. L'importance archéologique de ces grands complexes exige la continuité dans leur recherche, protection, conservation et restauration.

²⁰ Aceasta fusese în proprietatea fraților Codreanu, în 1928 arh. St. Becu delimitându-i suprafața, iar Muzeul Național de Antichități cerind clasarea. În 1946 Comisiunea solicita din nou reglementarea situației cetății, cf. adresa CMI nr. 870, 1946 și a MNA, nr. 45, 23 V 1928, prima către contenciosul Ministerului Artelor. Vezi și Dacia, VII—VIII, 1937—1940, 1941, p. 230—234. Toate în Arh. CMI, Fond. 5.28, Dos. Mangalia.

²¹ vezi în SCIV, I, 1950, p. 21.